

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-348-4-6>

**THE HISTORICAL CONTEXT OF THE ANTHROPONYMY
OF THE MAIN CHARACTER IN THE NOVEL "ROGNEDA"
BY V. CHEMERIS**

**ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ АНТРОПОНІМІЇ ГОЛОВНОЇ
ГЕРОЇНИ В РОМАНІ «РОГНЕДА» В. ЧЕМЕРИСА**

Mizinkina O. O. Мізінкіна О. О.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of
Ukrainian Literature and Comparative
Studies
Odesa I. I. Mechnikov National University
Odesa, Ukraine*

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української літератури
та компаративістики
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Mykhaylenko V. O. Михайленко В. О.

*Master Student at the Philological
Department
Odesa I. I. Mechnikov National University
Odesa, Ukraine*

*магістрант філологічного факультету
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
м. Одеса, Україна*

Традиційно митці, які описують у своїх творах історію, часто називають їх власними іменами персонажів. Можемо констатувати, що й Валентин Чемерис (1936–2016) схильний номінувати свою прозу за ім'ям головного героя. Особливо така тенденція простежується в останній період його творчості: «Марина – цариця Московська», «Трагедія гетьмана Мазепи», «Ярославна», «Анна Київська – королева Франції», «Тарас Шевченко: сто днів кохання».

Вже тривалий час в науковому дискурсі вивчаються функції антропоніма у художньому творі. Серед перших функцій літературного оніма дослідники (Ю. О. Карпенко, Л. П. Кричун, Л. І. Селівестрова, Г. В. Шотова-Ніколенко) виокремлюють створення цілісного образу, характеристичну.

У романі «Рогнеда» В. Чемериса спостерігаємо типовий приклад, коли ім'я головної героїні винесено у заголовок твору. Тобто тут літературний антропонім постає маркером книги і автоматично вказує як на прототип, так і на персонажа. Важливим видається те, що поетику імені героїні романіст досліджує і розкриває читачу неодноразово у тексті. Вже на початку роману письменник, захоплено описуючи діяння князя Володимира, зазначає: «Другою з-поміж його офіційних дружин була Рогнеда (в історичних джерелах зустрічаються й такі варіанти її

імені: *Рогніда, Рогнедь*). Повне її ім'я – **Рогнеда Рогволодівна Полоцька**» [5, с. 13]. Бачимо, що серед варіантів згадуваних імен, В. Чемерис обирає саме Рогнеда.

Пізніше в романі письменник прив'язує це жіноче ім'я до імені її батька. Тому читач знайомиться з версіями походження імені Рогволод. «Одні дослідники переконані: Рогволод належав до знатного скандинавського роду. Мати його теж, очевидно, належала до знаті, інакше Рогнеда не могла б звинуватити Володимира в «низькому походженні <...>, величаючи його «робичичем»» [5, с. 39]. За іншою версією: «сучасні ж дослідники встановили: ім'я «Рогволод» – суто слов'янське, двоскладове, на зразок слов'янського імені «Володимир». І означає воно «володар рогу». Тобто мису. Давній Полоцьк справді виник на крутому вигині річки Полоти, неподалік від місця впадіння її в Західну Дзвіну. Прадавнє городище за формою своєю нагадує ріг» [5, с. 41]. Співзвучність імен Рогволод і Рогнеда, очевидно дала підстави письменникові далі вести мову про значення жіночого антропоніма. Посилаючись на неназване джерело читаємо, що «дочку звали Рогнедою (що в перекладі зі скандинавської це ім'я означає: «та, що оберігається богами»)» [5, с. 41]. Ще є дослідники, які вважають, що це ім'я означає «ніжна владою, народжена для влади» [5, с. 42].

Автори сучасного словника-довідника «Власні імена людей» пояснюють, що ім'я Рогніда є запозиченим зі староскандинавської *Rag(n)heidr*; *ragr* – вирок долі і *heidr* – честь; д.-рус. Рогнѣдь [2, с. 176]. Тож бачимо, що тут Рогнеда походить від двох слів – доля і честь. І дійсно, у головній героїні як за відомостями «Повісті врем'яних літ», так і в романі В. Чемериса була непроста доля.

Як твердять дослідники (М. Сумцов, М. Худаш, П. Чучка) з давніх-давен й до наших днів прижилась традиція називати дитину, орієнтуючись на ім'я родичів, часто батька, матері, діда і т.д. В такий спосіб рідні сподівались, що дитина успадкує кращі риси, гарну долю своїх попередників. На жаль, з Рогнедою доля зіграла злий жарт, бо вона хоч і була дружиною київського князя, та не стала володаркою. В романі читаємо як у зв'язку з перипетіями в житті головної героїні змінюється й її ім'я. «За легендою, оволодівши Рогнедою, Володимир буцімто наказав їй змінити ім'я Рогнеда на **Гориславу**. Щоб ім'я завжди її, гордій половчанці, нагадувало про гіркоту поразки (покірнішою буде) і солодкість чоловічої відради й задоволення, що він переміг. Щоби знала, як йому відмовляти, коли він посватався до неї» [5, с. 149]. Варто зауважити, що в язичницькому суспільстві зміна імені жінки було звичним явищем. Світлана Пахомова твердить, що таких змін в житті жінки було мінімум дві. Перша пов'язана з особливістю жіночої природи і «виявляється у певний період зростання молодого організму, то й

евфемістична заміна дівочого імені на назву, похідну від батьківського імені на *-овна*, тобто на самостійний патронім, виникала саме в цей час і була пов'язана з ритуалом ініціації. Друга заміна власної назви була викликана переходом жінки в іншу сім'ю після заміжжя» [3, с. 198].

В романі В. Чемерис підтримує версію зміни імені молодій жінки Рогнеди на Горислава, що є теж не випадковим. Окрім того, що семантика імені Горислава – прозора і зрозуміла, «слов'янсько-християнська двоіменність, яка мала місце кілька століть після прийняття слов'янами християнства, більшою мірою виражена серед іменувань представниць аристократії, де зберігаються імена-композиції *Болеслава, Верхуслава, Всеслава, Горислава, Звенислава, Передслава, Сбыслава* та ін.» [3, с. 196]. Тому князь Володимир й обрав для непокірної і гордої дівчини ім'я, яке одночасно буде пригнічувати та вказує на її приналежність до вищих верст суспільства.

Принагідно варто згадати й ще одного князя, якого автор «Слова о полку Ігоревім» теж називає Гориславичем. Це – Олег Святославич (сер. XI ст. – 01.08.1115 р.), син Святослава Ярославича. Олег Васюта пише так: «в прямому розумінні «Гориславич» – це син людини (Горислава), яка прославилася горем, а в нашому випадку – людини, яка цим горем завдала значної шкоди і своєму синові. Зміна ж у «Слові» патроніму Олега Святославича вказувала на те, за що він від інших князів дістав «обиду», хоча, насправді, на неї й не заслуговував. Зазначене прізвище було суто витвором автора «Слова о полку Ігоревім», покликаним передати його бачення образу цього князя в історії Русі» [1, с. 20]. До слова, Олег Васюта пригадає й історію з Рогнідою, яка відображена у статті 1128 р. Лаврентіївського літописного зводу. На думку історика в перейменуванні Рогніди наголос «зроблено на антагонізмі між Володимиром та княгинею. Це знадобилося літописцю для обґрунтування осібного положення полоцьких князів серед Рюриковичів, чим пояснювалось їхнє вороже ставлення до інших руських правителів» [1, с. 13]. Звичайно, думки дослідників можуть різнитися, проте в обидвох антропонімах – і жіночому Горислава, і чоловічому Гориславич – так чи інакше присутня лексема «горе», яка вказує на душевні переживання, смуток, скорботу, печаль, розпач.

Після невдалого замаху на Володимира головна героїня роману В. Чемериса ще раз змінює своє ім'я. Письменник переконаний, що «Рогнеда прожила одне життя, яке наче складалося із трьох життів. І в кожному з них вона мала інше ім'я» [5, с. 232]. Далі читаємо власне характеристику людини, яка розкривається через її антропонім. Бо *«Рогнеда – то ще безтурботна дівчина-княгинька, яка не знала горя і жила з батьками та братами на рідній Полоцькій землі, її оберігали боги від зла і нещастя. Гориславою вона стала у своєму заміжжі, коли*

її силоміць було взято, як пташку, вихоплено з гнізда і віддано за нелюба, з яким вона під кінець свого заміжжя мовби й змиралась і навіть покохала. А коли він відхилив її любов, у пориві відчаю хотіла його вбити. А заодно й себе. Як Горислава (князь так її назвав) вона багато страждала і справді мала гірку славу. І з примусу жила з людиною, яка згубила її рідний край батьків і братів. Але, попри все, вона народжувала дітей і навіть простила свого нелюба і поневоловача і вже хотіла жити з ним до скону. Але він вибрав іншу, чим і прирік її на той відчайдушний крок, коли вона у відчай взяла гострий ніж... І нарешті **Анастасія** – християнка, черниця, ігуменя монастиря. Тож і прожила одне-єдине життя, як трое різних, що випали на її долю. І кожне з них витримала і прожила їх з гідністю. І не було їй за що докоряти самій собі...» [5, с. 233]. Так описує своє бачення змін в житті жінки відповідно до змін її імен романіст. При цьому В.Чемерис аргументує зміни в поведінці головної героїні.

Дослідники пояснюють, що жіноче ім'я Анастасія є версією чоловічого Анастас [2, с. 119]. В свою чергу чоловіче Анастас походить від грецького anastasis, що означає «воскресіння» [2, с. 38]. Вбачається, що не випадковим є це ім'я в житті жінки, яка мала злети і падіння. Бувша Горислава після карколомних подій приймає християнство. А з ним як велить нова релігія відрікається від спокус грішного світу і стає черницею з новим ім'ям Анастасія. Цілком можливо, що для прикладу згорьованій жінці було обрано життя першомученика Анастасія Персіянина (VI ст. – 628 р.), який був непохитний у своїй християнській вірі, незважаючи на загрози, катування, виснаження роботою і голод. На жаль, в романі В.Чемерис не описує ні зміни у світогляді головної героїні, ні подальше життя Рогнеди–Горислави–Анастасії.

У Богдана Сушинського можемо прочитати, що «решту свого життя Рогнеда присвятила тому, щоб християнізувати плем'я радимичів, усю полоцьку землю. Вона опікувалася розбудовою монастиря та храмів, що почали з'являтися по всіх містах і великих поселеннях князівства. Польські джерела засвідчують, що вже в 1000 році, тобто ще за життя Рогнеди і під її протекцією, в Полоцькому князівстві, в Ізяславі, була заснована єпископська кафедра. Це означає, що в її князівстві з'явився свій єпископат» [4, с. 138]. Тобто, покладаючись на якісь свідчення поляків, есеїст певний, що жінка повністю сприяла розповсюдженню християнства і в першу чергу на батьківщині.

Як бачимо, В. Чемерис активно використовує зміни імені головної героїні роману задля пояснення докорінних випробувань у її долі. Відповідно до трьох антропонімів історичного персонажа життя поділено на три етапи. Їх особливості письменник не деталізує, а покладається на домисел читача. Натомість акцентується увага на

походженні Рогнеди, її статусі у суспільстві в різні періоди, ставлення оточення, ключових подіях.

Література:

1. Васюта О. Прізвисько Чернігово-Сіверського князя Олега Святославовича: чому «Гориславович»? *Сіверянський літопис*. 2020. № 5. С. 4–24.
2. Власні імена людей: словник-довідник / Л. Г. Скрипник, Н. П. Дзятківська; ред. В. М. Русанівський; Київ: Наукова думка, 2005. 334 с.
3. Пахомова С.М. Про давні іменування слов'янок *Студії з ономастики та етимології*. 2011–2012. Київ: Кий, 2012. С. 194–200.
4. Сушинський Б. Славетні жінки Стародавньої України: історичні есе. Одеса: Астропринт, 2015. 348 с.
5. Чемерис В.Л. Рогнеда: роман. Харків: Фоліо, 2017. 283 с.

DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-348-4-7>

SYNTHESIS OF ILLUSTRATIONS AND ARTISTIC WORDS IN THE WORK OF SVEN NORDQVIST

СИНТЕЗ ІЛЮСТРАЦІЙ І ХУДОЖНЬОГО СЛОВА В ТВОРЧОСТІ СВЕНА НУРДКВІСТА

Sardarian K. H.

*Candidate of Philological Sciences,
Associate professor,
Visiting researcher at the Department
of Literary Studies
Uppsala university
Uppsala, Sweden*

Сардарян К. Г.

*кандидат філологічних наук, доцент,
запрошений науковий співробітник
відділу літературознавства
Упсальський університет
м. Упсала, Швеція*

Sven Nordqvist is a famous Swedish writer and artist, architect, classic of modern children's literature. Winner of prestigious literary awards. His works have been translated into 47 languages. He was born in Helsingborg. Studied architecture at the Higher Technical School in Lund. Sven Nordqvist lectured on architecture at Lund University, worked for an advertising company, designed textbooks, and developed his talent for illustration. In 1983, he took part in a competition for children's illustrations, which was held by the publishing house "Opal". He submitted illustrations for the fairy tale *Agaton*